

(ע"ב) 'דקיטרא במיא אהדוקי מיהדק'. לפרש"י ותוס' מדובר בקשר רפוי ולכך אינו מהווה חציצה ממש [אף על פי שאינו נצרך לבגד], ומכל מקום בקדש הצריכו להתירו משום שהקשר מתחזק ומתהדק במים לכן החמירו בו להחשב כחציצה. ואילו הרמב"ם מפרש בכלי עץ שחלקיו מקושרים זה לזה, ובקודש מתיר ומנגב, שמא יש בין החלקים דבר החוצץ כפי שמצוי להיתפש שם לכלוך. ופירוש 'דקיטרא במיא אהדוקי מיהדק' – גם בשעה שהוא במים, אוזח את המונח שם בין הקשרים, שלא ככלי בתוך כלי, כיון שבאים במים המים מציפים את הכלי העליון ומרופפים מקום מגעם (עפ"י מרומי שדה).

*

'ארבעה מדרגות אשר נתכנו בשם 'עולם הבא'; –
א. שלימות העולם הזה, דהיינו הדבקות בהשם יתברך...
ב. עולם הבא שבא לאדם תיכף אחר מותו, שמתדבק בגן עדן תחתון ועליון.
ג. כשבא משיח, כשם שאותן שהם בגופין בעולם הזה ויבואו למדרגת 'כתנות אור', כן יזכו הנשמות גם כן ליותר מדרגה, לכנוס לפני ולפנים – לירושלים של מעלה.
ד. תחית המתים, יום הדין הגדול הנצחי עדי עד...
וזהו שסדרו 'אין כערבך בעולם הזה...'. ויש הזוכה למדרגה ראשונה ואין זוכה לשניה, ויש שזוכה אף לשניה ואין זוכה וכו' – כי כל מדרגות של מעלה מדקדקין ביותר, וכהא דתנן בגדי עם הארץ מדרס לפרושים, בגדי פרושים מדרס לאוכלי תרומה, בגדי אוכלי תרומה מדרס לאוכלי קדש' (מתוך של"ה פסחים תכד).

דף כב

למאן דאמר משום גזירה שמא יטביל מחטין וצינוריות בכלי שאין בפיו כשפופרת הנוד – סל
וגרנותני שאין בפיהן כשפופרת הנוד, ליכא'. מכאן מדייק החכם-צבי (מ, הביאו בפתחי תשובה יו"ד רא, לח), שנקבים קטנים רבים אינם מצטרפים להיות כנקב של שפופרת הנוד לערב מקוואות, כי אם נאמר שמצטרפים, מדוע הוצרכנו לומר שבכלים אלו הואיל ואין פתחן צר אין לגזור הלא גם אם היה פתחן צר מועיל להטביל בהם כלים מפני שהם מלאים נקבים קטנים שהמים עוברים דרכם? ואולם הראבי"ה (הביאו המרדכי בשבועות פ"ב) סובר שנקבים קטנים מצטרפים. וכן פסקו השלחן ערוך והרמ"א (יו"ד רא, נב), ולכן התירו לחפור בור סמוך לנהר ולטבול בו, הגם שמכיל פחות מארבעים סאה, משום חיבור המים לנהר דרך הנקבים הזעירים שבקרקע [כדברי הגמ' 'ארעא כולה חלחולי מחלחלא'. ודוקא בין שתי מקוואות חסרות אין מועיל חיבור כזה, אבל בין מלאה לחסרה – מועיל]. ולפי שיטתם יש לפרש דברי הגמרא באופן זה: 'סל וגרנותני שאין בפיהן כשפופרת הנוד ליכא' – אין דין פסול זה של נקב פחות משפופרת הנוד משום שהם מלאים נקבים ולעולם נחשבים כיש בהם נקב רחב. ולא כפירוש הרגיל שאין בהם מציאות כזו של נקב צר. [ולפירוש זה מובן הקשר בין שני הדינים שאמר רבא; סל וגרנותני שמילאם כלים והטבילם – טהורים כיון שהנקבים מועילים לחבר את המים שבתוך הסל עם שאר המקוה המלאה. לעומת זאת מקוה שחלקוה

בסל, כיון שאין מקוה שלמה בשום צד, אין מועילים הנקבים לחברם כאחת. כן פירש הר"ש במקואות, כפי המבואר בזבח תודה].

להלכה פסקו הרבה אחרונים להחמיר [בטבילת נדה] כשיטת החכם צבי הגם שהיא מנוגדת לשיטת השו"ע והרמ"א, משום 'ספיקא דאוריתא' (עפ"י חזון איש או"ח כקד, לדף טו אות ה. וע"ע גליונות הקה"י. וע' פירוש נוסף בכוונה הגמרא בספר דבר אברהם ח"א יז,יא).

'דהא ארעא כולה חלחולי מחלחלא ובעיני דאיכא מ' סאה במקום אחד'. הר"י כתב להוכיח מכאן שאף במעין צריך ארבעים סאה במקום אחד לטבילת אדם שהרי אין מדובר בגמרא על בור מים, שאין שם חילחול וחיבור, אלא במעין, ועל זה אמרו שצריך ארבעים במקום אחד (מובא בתוס' פסחים יז: נזיר לח. ולזה הסכים הרא"ש הל' מקואות סו"י א – 'כי אין להשיב על ראייה שהביא, וכן מובא בר"ש מקואות ה,ב ובסמ"ג ע"ש רמח). ואולם אין כן דעת הרמב"ם והראב"ד (בעלי הנפש ריש שער המים) והרשב"א (תורת הבית שער המים יא) ועוד. והם יפרשו שמדובר כאן בכגון שני בורות שאע"פ שהקרקע שביניהם מחלחלת ואינה אטומה, צריך שיהיו ארבעים סאה במקום אחד (כן פירש התור"ד. וע"ע בשו"ת הר"ן סו).

וכעין זה כתב הגר"א (י"ד רא סק"ו) על ראית הר"י: 'ולי אין ראייתו של ר"י מובנת כלל, דאטו שאובים לא יוכלו לילך בגידי הקרקע, והרבה סילונות של מים שהולך בתוך הבור והבור לא נתמלא והמים הלכו בגידי הקרקע, וכתבו בספרי הטבע שכמה פעמים מצאו דגים בתוך בורות מים מכונסים, ועוד כתבו שהניחו בתוכן דגים ועשו בהם סימנים בטבעות כסף ומצאום בנהרות, וכמה מעשים כזה...'. (וע"ע בחדושי הנצי"ב כאן ובתשובתו ח"ב מ; חזו"א קטט).

ז'הני מילי בכלי טהור אבל בכלי טמא מיגו דסלקא טבילה לכוליה גופיה דמנא סלקא להו נמי לכלים דאית ביה'. מדברי התוס' מבואר שאף לקודש מותר להטביל כלי בתוך כלי כשהחיצון טמא (וכן נראה מפשט דברי הרמב"ם הל' אבות הטומאות יב,א). ואולם מרש"י משמע שאין התר אלא בתרומה [ומשמיענו שאפילו כשאין בפיו כשפופרת הנוד מותר] אבל בקודש אסור, גזרה שמא יטביל עם הארץ כלי בתוך כלי גם כשהחיצון טהור (כן כתב מהרש"א).

ולכאורה כשיש בפיו החיצון כשפופרת הנוד הרי זו גזרה לגזרה; כלי טמא אטו כלי טהור, וטהור גופא אינו אלא גזרה שמא יטביל כשאין בפיו כשפופרת הנוד. ולולא דבריו היה נראה שזה שכתב רש"י 'לתרומה' היינו משום מה שאמרו בסיפא, שאם אין החיצון טמא טובל בו כשיש בפיו כשפופרת הנוד, שזה אינו בקודש.

אלא שלפי זה צריך לדחוק ברש"י במשנה שזה שכתב ששני הכלים טמאים, אינו אלא לרבי אילא ולא לרבא. ואפשר לפי שרצה לפרש המשנה בכל אופן, גם כשאין בפיו כשפופרת הנוד, שזה אינו כשר בתרומה אלא בששניהם טמאים (כן כתב הרש"ש במשנה), וכדרכו של רש"י לפרש המשנה כפשטה אף אם אינו כפי מסקנת ההלכה – ע' בענין זה במובא ביוסף דעת חולין קכג. וע"ע רש"ש יבמות נג ובכורות לה; רעק"א שבת מד. צל"ח פסחים לא סע"ב; (מהרש"א יבמות נ); תו"ט מנחות טד, [וכשר הדבר לפרש כן במשנה שהגמרא סדורה עליה, ולא כן בפירוש המשנה בלא גמרא]; חדושים ובאורים ריש עירובין בבאור דברי רש"י שם.

וכן יש לציין לרש"י רפ"י דעירובין (ובשפ"א); ושם כג. (ד"ה אם) מפרש כהסל"ד [וצ"ע שקושית רעק"א שם, מה גם שרעק"א עצמו בתשובה (ח"א יד) הביא כלל זה]; רפ"ב דפסחים רד"ה כל שעה; כתובות סט: (ע"ש בתד"ה המשליש). שו"ר בזבח תודה שצדד כן. וע"ע בטורי אבן, מרומי שדה ושפת אמת).

'שלא יהא כל אחד ואחד הולך ובונה במה לעצמו ושורף פרה אדומה לעצמו' – שאם לא נאמינהו

על טהרת יין ושמן, יבנה במה לעצמו ויביא עליה יין ושמן, וכמו כן יעשה פרה אדומה כדי שתהא הפרה בידו לצורך הקדשים שאצלו (תוס' יום טוב פרה ה,א. שודאי עם הארץ אינו חשוד לאכול קדשים בטומאה כשיודע על הטומאה, כי אינו חשוד לעבור בידועין על איסורים, אלא לפי שאינו יודע וזרז בטהרות לכך תולה שהוא טהור וקדשיו טהורים, אבל אם יודע שהוא טמא, ודאי לא יאכל תרומה או קדשים (וכמו שכתבו המנחת-הינוך רפ, יז, ובהדושי הגר"ר בנגיס ח"ב ז) – לכך נצרך הוא לפרה אדומה.

'כמאן מקבלינן האידינא סהדותא מעם הארץ כמאן כרבי יוסי'. נחלקו הראשונים בדבר; שיטת הרי"ף (בפסחים מט) והרמב"ם (עדות יא כהכס"מ), וכן פסק בשלחן ערוך (ח"מ לד, יז), שהמדובר כאן בעם הארץ שאינו במקרא ובמשנה אבל ישנו בדרך ארץ ובמצוות, שאינו חשוד על שבועה וגזלנות, ובוה נחלקו חכמים ורבי יוסי האם מקבלים אותו לכתחילה אם לאו, אבל אם אינו בדרך ארץ ובמצוות – פסול אף בדיעבד [ואפילו לא ידענו בו בבירור ברשעות, כי אז הוא פסול בלאו הכי מטעם 'רשע']
והרא"ש והתוס' (בפסחים שם) חולקים וסוברים שאפילו עם הארץ שאינו בדרך ארץ ובמצוות מכשירים אותו שלא מן הדין כרבי יוסי, 'שאם היינו מרחקים אותם ביותר היו עושים דת לעצמם וממנים להם דיינים מתוכם'.

'בית שמאי אומרים אינו מציל... מפני שהוא טמא על גבי עם הארץ'. אין להוכיח מכאן שדבר הטמא מדרבנן אינו חוצץ בפני הטומאה, כי יש לומר ששונה כאן שגזרת טומאת עם הארץ היא משום חשש טומאה דאורייתא ויש לומר שעשו את הספק כודאי, ולכך דינו (מדרבנן) כטמא מן התורה ואינו חוצץ, אבל בשאר טומאות מדרבנן כתבו ראשונים להוכיח שחוצצים בפני הטומאה (עפ"י ר"ש אהלות יג,ה).
ע"ע כעין חילוק בנושאים שונים – שו"ת דובב מישרים ח"ג ב; אחיעזר ח"ג פג,ג; הדושי הגר"ר בנגיס ח"א יב,ה.

(ע"ב) 'כלי שנטמאו אחוריו במשקין – אחוריו טמאין, תוכו אוגנו אזנו וידיו טהורין' לפי שטומאת משקים לכלים מדרבנן, לכך עשו חכמים היכר להבדילה מטומאה דאורייתא, כדי שלא ישרפו עליה תרומה וקדשים (בכורות לה.).

'בית הצבטיטה... אמר רבי יוחנן: מקום שבני אדם צובעין'. יש מפרשים (דלא כפרש"י): נקיי הדעת נמנעים מלהניח פיהם בשתייתם במקום שכל אדם שותה בכלי, ומשנים ושותים משפת הכלי שאצל האוון, בניגוד לשאר בני אדם שרגילים לשתות מהצד שכנגד האוון, שהרי תופשים באוון ומטים הכלי ושותים (עפ"י רב שרייא ורב האי גאונים; וכ"פ הערוך [וע"ע פירושים נוספים בפירוש המשנה לרמב"ם ובתורי"ד]).
ומשמע אע"פ שאין זה מקום חלוק ומוגדר לעצמו, מ"מ כיון שהוא משמש לאנשים מסוימים ולא לאחרים, נחשב כמקום חלוק.

*

'לגדול אחד. בדבר שיש לך איזה חשש לקבוע מקומך בבני ברק מצד שבתוך דברי תורה איכא פעמים שאתה אומר שלא כדברי החזון איש וצ"ל – לא מובן שום חשש בזה ואדרבה זהו כבודו אשר מזכירים שיטתו בד"ת ומעיינים בדבריו אף שהמסקנא דחכם המעיין הוא שלא כדבריו, ולא עלה כלל על דעת החזון איש וצ"ל שלא ימצאו ת"ח שיפלגו עליו ולא שייך שיקפיד ע"ז, דאדרבה האמת והשלום אהבו כדאיתא ביבמות י"ד ע"ב על פלוגתא דבית שמאי ובית הלל, וענין שפתותיו דובבות הוא אף כשמזכירין

דברי החכם וחולקין עליו, אבל ודאי צריך להזכיר בדרך ארץ, ורבי יהושע שהושרו שינוי מפני תעניותיו לא היה משום שהקשה על דברי בית שמאי אלא מפני שאמר בבטול בושני מדבריכם בית שמאי, אבל בלשון דרך ארץ ודאי שליכא שום קפידא לא על מה שמקשין על דברי החכם ואף לא על מי שחולקין עליו, ואדרבה מפורש בב"ב סוף דף ק"ל שאמר רבא לתלמידיו רב פפא ורב הונא בריה דר"י דאם יהיו להם קושיות על פסקא שלו אסור להו לזון כדבריו דאין לדיין אלא מה שענינו רואות, והוא הדין באיסורים, ורק אמר שלא יקרעו פסקא שלו לבטל דבריו דאי הואי בחיים דלמא אמינא לכו טעמא, ופי' רשב"ם ושמא גם אתם תמצאו תירוץ לקושיתכם, אבל כל זמן שלא מוצאין תירוץ אסור להם להורות כרבא אף שהיה רבם, וא"כ כל שכן וכל שאין לחוש מלהקשות ומלחלוק על גדולי דורותינו אף הגדולים ביותר אבל באופן דרך ארץ, שלכן ליכא שום חשש ושום קפידא להשאר בבני ברק ולומר שיעורים, ואדרבה יהיה מליץ יושר בעדך על שאתה מעיין בספריו (שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג פח)

ובספר רוח חיים להגר"ח מוולאזין כתב (אבות א,ד): '... ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם, ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד, וכמו שעץ קטן מדליק את הגדול. וזה שאמרו 'הי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק... – מלשון ויאבק איש עמו, שהוא ענין התאבקות מלחמה כי מלחמת מצוה היא, וכן אנו נגד רבותינו הקדושים אשר בארץ ונשמתם בשמי מרום המחברים המפורסמים וספריהם אתנו, הנה ע"י הספרים אשר בבתינו, בתינו הוא בית ועד לחכמים אלה, הוהרנו גם כן וניתן לנו רשות להתאבק וללחום בדבריהם ולתרוץ קושייתם, ולא לישא פני איש רק לאהוב האמת, אבל עם כל זאת יוהר בנפשו מלדרב בגאווה וגודל לבב באשר מצא מקום לחלוק וידמה כי גדול הוא כרבו או כמחבר הספר אשר הוא משיג עליו, וידע בלבבו כי כמה פעמים לא יבין דבריו וכוונתו, ולכן יהיה אך בענוה יתירה באמרו אם איני כדאי אך תורה היא וכו' וזה שאמר 'הוי מתאבק' כנ"ל אך בתנאי 'בעפר רגליהם' – רצונו לומר בענוה והכנעה ולזון לפניהם בקרקע'.

דף כג

'הא מני רבי חנניה בן עקיבא היא דאמר לא אסרו אלא בירדן ובספינה וכמעשה שהיה...' יש מפרשים: לא שמעמידי משנתנו כרבי חנניה ודלא כחכמים אלא כוונת הגמרא כס ברת רבי חנניה, אבל באמת גם חכמים מודים בעניננו שלא גזרו אלא לקודש. וכשם שמודים חכמים שם שלא גזרו אלא לחטאת ולא לקודש כמו שכתבו התוס' (עפ"י חזון איש או"ח קכט; פרה ה,כו. ודלא כפי שפירש הכסף-משנה, וע' גם בטורי אבן).

'משום מעשה שהיה' (מתוך 'יוסף דעת' מהדו"ק, תשנ"ב)

בכמה מקומות מצינו שחכמינו ז"ל תקנו תקנות וגזרו גזירות משום מאורע של כשלון או של נזק חמור, כמעשה בסנדל שטימא קודש; גזירת 'סנדל המסומר' (שבת ס); מעשה שהיו רצין ועולין בכבש ודחף אחת את חבירו' וכו' (יומא פ"ב מ"ב) ועוד.

ויש להבין מדוע הוצרכו שיבוא הדבר לידי מעשה כדי לתקן ולגזור, והלא החכם רואה את הנולד? ואם החליטו בדעתם שאין צורך באותה תקנה, וכי מעשה חד פעמי ישנה את טעמם? וכן יש להבין דעת רבי חנניה בן עקיבא המובאת בסוגייתנו שלא גזרו אלא בדומה למעשה ממש, בספינה ובירדן וכו' – מה טעם יש בזה?

אמנם מבואר בספרים שכל תקנה וגזרה, כל דין וכל מאמר של חכמינו ז"ל, לא נקבעו עד שראו חכמים